



אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ה תשע"ד
מספר 475

שיר המעלות

הם עומדים מן הצד ומשתאים לנוכח המהלך ההיסטורי הגדול שהולך ומתעצם לנגד עיניהם: "אז יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה".
מה פשר העניין? המזמור רוצה לומר שמעבר לשמחת העם והפרטים על השינוי הגדול הנפלא, יש לזהות שמחה גדולה עוד יותר: שמחת העולם כולו המתחזק באמונתו בריבונו של עולם. גלות היא חילול ה'. גאולה היא קידוש ה'.
הנביא יחזקאל אומר:

ויבוא אל הגוים אשר באו שם, ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה, ומארצו יצאו. ואחמל על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה. וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם, וידעו הגוים כי אני ה' נאם ה' אלוקים, בהקדשי בכם לעיניהם" (לו, כ-כג).

על המילים "באמר להם עם ה' אלה, ומארצו יצאו" מעיר הרב צבי יהודה זצ"ל: "הגויים מרגישים שישראל אינם נמצאים על אדמתם הטבעית, ובכך מתחלל שם השם. מוכרח לבוא תיקון".³

לפני שנים, כאשר לימדתי מזמור זה במכללת אורות ישראל עוד בשנותיה הראשונות בצומת סגולה שבפתח תקווה, קמה נערה כולה רועדת וסיפרה כך: כאשר הוכרזה מדינת ישראל באומות המאוחדות חיו הוריה בכפר הולנדי קטן. כמו כולם, גם הם שמעו את החדשות הטובות ברדיו, אך הם לא עמדו על גודל הבשורה, אלא רק לאחר ששכניהם הגויים נכנסו אליהם בהתרגשות הביתה והביעו את תדהמתם לשמע המהפך ההיסטורי. הם אמרו להם בפירוש: אלוקים אוהב אתכם ועושה לכם נסים. "הגדיל ה' לעשות עם אלה...".

הרבנית ד"ר יעל צהר
מרצה בהתמחות לתנ"ך

כאשר בוקעת שירת "שיר המעלות" מפי המסובים אל שולחן השבת, מהווה הדבר סימן לסיומה של הסעודה המשפחתית. והנה, המזמור מלא אמונה ותקווה, ומרובים בו ביטויי הרגש: חלומות ושמחה, בכי ודמעה, ובעיקר המילה "רנה"¹ שהיא מילה מנחה החוזרת במזמור שלוש פעמים.

המסר העיקרי של המזמור הוא זה: גם אם הדרך ארוכה היא וקשה, עד כדי דמעה ובכי, בסופה מצפה הישועה השלמה. באחרית הימים יהיו ידינו מלאות, ופינו יימלא שחוק ורינה.

מה הקשר לסעודת השבת?

הכול קשור לכלל, לעם ישראל ולתהליכים ההיסטוריים שהוא עובר – מגלות לגאולה. כאשר זוג מתחתן הוא מעלה את ירושלים על ראש שמחתו; כאשר אנו סועדים את סעודת השבת אנו מתארים עוד לפני ברכת המזון, שהיא מצווה מדאורייתא, את הגאולה השלמה. ואין זה משנה אם מדובר בחזון ובחלום על גאולה (כפי דעת חלק מהמפרשים) או בתיאור מציאותי של הגאולה בבית שני (כפירושים אחרים). אדם מישראל אינו אוכל "סתם", ובעיקר בשבת. הוא אוכל אכילה של מצווה, אכילה של גאולה.

הרב קוק מדגיש עניין זה בברכת המזון עצמה.² הוא מצטט את מאמר חז"ל:

אמר ר"י, משה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן. יהושע תיקן להם ברכת הארץ כיוון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך. ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמיטיב ביבנה תקנוה – כנגד הרוגי ביתר (ברכות מח ע"ב).

כך כותב הרב זצ"ל:

החוט החורז בכל דרכי התורה הוא קשר הכלל אל הפרטים, במה שהפרטים מוצאים את אושרם בתוך הכלל הגדול. על כן בהיות האכילה יכולה להשפיל את האדם אל גסות חושיו והנאתו הבהמית הפרטית, כבר הוכן לנו בה מראש, בעצת ה', הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, לעלות משפלות הפרט אל רוממות הכלל.

הגויים והגאולה

נוסף על האור הגדול ששיר המעלות מוליך אליו, יש להדגיש עניין נוסף: הפסוק היחיד שאיננו עוסק במצבנו וברגשותינו שלנו מדווח על תגובת הגויים.

¹ לדעתו של מ"צ קדרי (מילון העברית המקראית, עמ' 1013-1014), המילה "רנה" מקפלת בתוכה קול בעל עוצמה, אם של שמחה, כגון "ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה, וכל עצי השדה ימחאו כף" (ישעיהו נה, יב); "בקול רנה ותודה המון חוגג" (תהלים מז, ב), ואם של תפילה ותחנונים, כגון "לשמע אל הרנה ואל התפלה" (מלכים א ח, כח).

² עולת ראייה, א, עמ' שסא.

³ שיחות הרב צבי יהודה לספר בראשית, ההפטרות לפרשת ויגש, עמ' 419.

ועשרים ושבע שנה תמלוך אסתר על קמ"ז מדינות" (מדרש אגדה בראשית).

חייה של שרה היו רצופים ניסיונות, גם כאשר הייתה בשבי אצל פרעה וגם אצל אבימלך. בכל זאת, במשך חייה מעולם לא איבדה תקווה ולא חששה. גם כשאברהם חושש ומבקש ממנה לומר שהיא אחותו, שרה עצמה אינה חוששת. עוצמתה של שרה מחלחלת אל נשות ישראל וגורמת לכך שבבוא היום תקום אישה בשם אסתר ותשתמש באותה עוצמה כדי להושיע את עם ישראל כולו. כשמרדכי יושב בשק ואפר אומרת לו אסתר, "צומו עלי [...] ובכן אבוא אל המלך [...] וכאשר אבדתי אבדתי" (אסתר ד, טז).

פסוק זה מאיר את דמותן של האימהות ומלמד אותנו לחיות חיים של משמעות ושל תכלית; ליצוק תוכן בתוך החיים ולא לרכז אותם אך ורק בלשרוד כלכלית וליהנות; לחפש לעשות מעשים שייתנו תכלית ומשמעות לחיים שאנחנו חיים, אם זה לעשות חסדים אם זה לקבוע עתים לתורה אם זה לקיים מצוות; לשמור על עקרונות המוסר והצדק ולהוסיף טובה בעולם. רק כך חיינו ייתנו משמעות לזמן שאנחנו חיים ולא הזמן יהיה המשמעות היחידה של חיינו.

מספרים על ה"שפת אמת", ר' יהודה ליב אלטר מגור, שכאשר נפטר בגיל חמישים ושתיים הספיד אותו בנו ה"אמרי אמת", ר' אברהם מרדכי, ואמר שלאביו היו שנים קצרות וימים ארוכים. הוא אמנם חי תקופה קצרה, אבל הוא מילא את ימיו עד תום. לכן היו הימים ארוכים. שנוכה גם אנחנו לחיות חיים מלאים ואמתיים וניצוק לכל יום ויום בחיינו תוכן משמעותי. (לקוח מהרב אלדד סבג)

שירה זינגר

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד, ובהתמחות לתנ"ך

"ויהיו חיי שרה..." אחרי פתיחה כזו אנו מצפים להרחבה בעניין חייה של שרה – כיצד היא חיתה ובאיזה אופן – כפי שמצאנו בספר מלכים שכל מלך שנפטר התנ"ך מספר עליו אם הלך בדרך ה' או שהיה רשע.

מה יש לתורה לספר על חייה של שרה? "מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים". זהו זה כל מה שיש להגיד על האימא הראשונה?

אם נעמיק בפסוקים נגלה שמהמילים הספורות המופיעות בהם אפשר ללמוד על גדולתה של שרה אמנו. ה"אור החיים" מסביר מדוע נאמרה פעמים המילה "חיי". בהתחלה כתוב, "ויהיו חיי שרה, מאה שנה וכו' " ובסוף כתוב, "שני חיי שרה". הוא מסביר שיש הבדל בין הפעם הראשונה לשנייה. בפעם השנייה התורה מציינת את מספר שנות חייה, 127 שנה. לעומת זאת, בפעם הראשונה בא הכתוב לומר שלא רק שגופה של שרה התקיים 127 שנה, אלא שהיא באמת "חיה" בכל השנים האלו, שהיא מילאה אותם בחיות ובתוכן. כאן אומר האור החיים משפט חשוב ביותר: "כי הצדיקים מחיים ימיהם, והרשעים ימיהם מחיים אותם". הצדיקים יוצקים משמעות ותוכן בכל אחד מימי חייהם והופכים את הזמן שבו הם חיים לזמן חשוב. לעומתם, הרשעים מבזבזים את ימיהם לבטלה ולריק ורק לוקחים את החיות שניתנה להם ולא ממלאים את הימים שקיבלו בשום דבר של תוכן או משמעות.

שרה אמנו חיה באמת; כל שנות חייה היו מוקדשים לכלל ישראל. לא לחינם היא הייתה האימא הראשונה, שבחייה היא בנתה את היסודות שיעזרו לעם ישראל בהמשך הדרך. חז"ל מעירים שהזמן של 127 שנה מוזכר רק עוד פעם אחת בתנ"ך: "ויהי בימי אחשוורוש הוא אחשוורוש המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה", ואומרים: "לכך נמנו שנותיה של שרה, להגיד כי בזכות שרה שחיתה מאה

במעגלי העם היהודי

מעלותיה של מחלוקת

ברוריה מכמן

"שמעון בנו אומר גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא" (אבות א, יז).

המשנה פותחת במילים "כל ימי גדלתי בין החכמים". מה פירוש לגדול בין חכמים? בדרך כלל נסביר שהכוונה לכך שלמדתי מהם על מעלתה של השתיקה. אם כך, עולה השאלה מדוע מדובר על גדילה המתרחשת בין החכמים ולא על לימוד מהחכמים? רבי נחמן מברסלב מדייק ומפרש את המשנה בפרקי אבות תוך שימת דגש על המילים "גדלתי בין חכמים":

[...] בין החכמים, הוא בחינת חלל הפנוי שנתהנה ונעשה בין החכמים על ידי הפרוד והמחלקת שיש ביניהם כפי"ל וזה בין החכמים דקא, הינו שיש פרוד ומחלקת ביניהם כי אם היו כלם אחד, אין שייך לומר בין החכמים. ועל ידי המחלקת נעשה בחינות חלל הפנוי ובתוך החלל הפנוי הנה נעשה בריאת העולם הינו הימים והמדות, וזה כל ימי גדלתי, שהייתי מגדל ימי ומדותי שהיא בחינת בריאת העולם בין החכמים, [...] (ליקוטי מוהר"ן, א – תורה סד – ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה)

רבי נחמן מסביר לנו כי בין החכמים נמצאת המחלוקת וכי צמיחה ויצירה מתפתחות דווקא מתוך ניגודי דעה, מתוך מחלוקת. זהו עומק הרמז שבדברים: "כל ימי גדלתי בין החכמים", כאומר: דע לך, שכל ימי ומידותיי הטובים גדלתי ויצרתי במצב שהיה בין החכמים, במחלוקות שנוצרות בין החכמים. למעשה אומרת לנו המשנה: אני גדל, מתעצם ומתפתח

כאשר אני נמצא בין חכמים ושומע את המחלוקות שביניהם. ריבוי הדעות מאלץ אותי לחשוב וכך אני "גדלי". בעיקר כאשר המחלוקת היא בין אנשים גדולים זה מחייב אותי לחשיבה עצמאית ולגיוס כוחותיי האינטלקטואליים, כדי לרדת לעומקם של דברים של כל אחד מבעלי הפלוגתא.

יש טעם לסיים דיון זה בדברי הרב קוק על דברי המשנה: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם (ברכות סד ע"א):

יש טועים שחושבים, שהשלום העולמי לא יבנה כי אם על ידי צביון אחד בדיעות ותכונות [...] ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דוקא על ידי הערך של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו מקומו ועניינו [...] על כן תלמידי חכמים מרבים שלום, כי בקמה שהם מרחיבים ומבארים ומיגדלים דברי חכמה חדשים, בפינים מפנים שונים, שיש בהם ריבוי וחילוק עניינים, בזה הם מרבים שלום, שנאמר: "וכל בניך למודי ה' (הרב קוק, סידור עולת ראיה"ה).

נראה כי שלמות אמיתית נוצרת ממגוון הדעות המעשירים אותה. ריבוי הדעות בהכרח מוליד מחלוקות שהן התשתית הנחוצה להתקדמות, ליצירתיות, לצמיחה מתמדת ולריבוי השלום.